Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Bredal, Niels.; paany udgivet for Universitets-Jubilæets Danske Samfund af Holger Fr. Rørdam.
Titel | Title:	Børnespejl
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : Thieles Bogtrykkeri, 1894
Fysiske størrelse | Physical extent:	XIII, 45 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

Niels Bredal

Børnespejl,

paany udgivet

for

Universitets-Jubilæets Danske Samfund

af

Holger Fr. Rørdam.

Kjøbenhavn.

Thieles Bogtrykkeri.

1894.

Universitets-Jubilæets danske Samfund. Nr. 74.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Det Skrift, som her paany fremdrages, er ikke blot mærkeligt derved, at det er en stor litterær Sjældenhed, men navnlig derved, at det er det første pædagogiske Skrift, som vides affattet i det danske Sprog; det indeholder derhos adskillige kulturhistoriske Træk, der ikke ere af ringe Interesse, ligesom det i sproglig (lexikalsk) Henseende fortjener Opmærksomhed ved flere gamle Ordformer, der forlængst ere gaaede af Brug.

Forfatteren, Niels Bredal, stammede formodentlig fra Landsbyen Bredal i Engum Sogn i Nærheden af Vejle. I ethvert Tilfælde var hans hele Liv knyttet til den sidstnævnte By. Her forekommer ved Aaret 1500 en Palle Bredal som Raadmand, og ved samme Tid var Jens Bredal Kapellan eller Vicarius til Helligkors Alter „i vor naadigste Herre Kongens Kirke" i Vejle[1]). Denne døde 1522; thi S. Dionysii Dag d. A. fik Mag. Jens Michelsen, Klerk af Viborg Stift, Kong Christiern II's Præsentation til et Vikarie i Vejle, der var ledigt ved Hr. Jens Bredals Død[2]). En Mand af samme Navn var i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede Præst i Pjedsted og Gaarslev og Provst i Holmands Herred[3]). En Slægtning af de nævnte Bredal'er var vistnok vor Niels Bredal, om hvem der findes følgende Optegnelse

[1]) Dansk Atlas V, 945. Gaarmann, Efterretn. om Weile Kiøbstæd, S. 49. Wegener, Hist. Efterretn. om And. Sør. Vedel, S. 13.

[2]) Suhms Nye Saml. I, 385. M. Jens Michelsen er formodentlig den bekjendte M. Jens Michelsen Mønbo, der siden fulgte Christiern II i hans Udlændighed.

[3]) Ny kirkehist. Saml. VI, 659 f. 701 ff.

fra 1635 af Borgmester Clement Sørensen Vedel (den yngre) i et Manuskript om Vejle, som Gaarmann har ladet aftrykke i sine Efterretninger om denne By (S. 75):

„Niels Bredal, som haver været her i Byen i Klosteret en Munkling, dog udi sine Grammaticalia vel funderet, giftede sig, efter Brødrene vare borte; blev siden udi Magister Hans Tavsens Tid sat til Skolemester, og var i den Bestilling over 50 Aar. Han var min første Skolemester; jeg kom et Barn i Skolen 1576. Blev for sin Alderdom aftakket og fik af Øvrigheden sin Livstid Kongens Part af Hover Tiende, som siden fulgte Skolemesterne i mange Aar".

Det Kloster, hvorom der er Tale i ovenstaaende Optegnelse, maa være Dominikaner- eller Sortebrødreklosteret, eftersom Vejle ikke har haft noget andet Kloster[1]). Angaaende dets Historie vide vi, at det var anlagt af Kong Christoffer II (1319—32). Det hørte altsaa til de yngste Klostre af den nævnte Orden[2]). Oprindelig havde der kun været Raad til at bygge det af Tømmer; men 1355 fik Valdemar Atterdag pavelig Bevilling paa, at der maatte tilstaas dem, der besøgte Klosteret og ydede Gaver dertil, fra 1 til 10 Aars Aflad, for at der kunde blive Midler til at opføre Klosteret af Sten[3]). Vi kunne da antage, at denne Ombygning er foregaaet i den nærmest følgende Tid, om den end maaske ikke er bleven fuldendt før under Dronning Margrete, hvis Regjeringstid var særlig gunstig for Kirker og klosterlige Stiftelser.

Om Klosterets følgende Historie er lidet eller intet bekjendt. Det er vel rigtigt nok, naar der siges, at Bygningen skal have været stor og anseelig, og at Kirkegaarden var der, hvor Torvet

---

[1]) Kirkehist. Saml. I, 411 Not.

[2]) Derfor forekommer det ikke i de Brudstykker af Dominikanerordenens Kapitelsbog, som Dr. G. Stephens har udgivet i Kirkehist. Saml. I, 551 ff.

[3]) Helveg, Den danske Kirkes Hist. til Ref. II, 141 Ny kirkehist. Saml. IV, 587.

nu er[1]). Men for øvrigt er det først, den Gang Klosterets Dage vare talte, at vi høre lidt nærmere om det. I Slutningen af Aaret 1529 lagde nemlig den af sin tragiske Skjæbne siden bekjendte Adelsmand Jens Hvas paa Kong Frederik I's Vegne Beslag paa Klosterets „Inventarium, Sølv og Gods[2])". Den Fortegnelse, der gives derover, tyder dog nærmest paa en saadan Fattigdom, som egnede sig for et allerede halvt udsultet Tiggerkloster. I et Kongebrev af 4. Marts 1531 omtales, at „Sortebrødre Kloster i Vejle nu stander øde, og Brødrene, som der inde vare, have det forladt", hvorfor det tillades Borgmestere, Raad og Menighed der i Byen at tilegne sig Klosterets Bygninger, mod at de „opbygge og færdiggjøre et godt Hus paa et bekvemt Sted i samme Kloster, med gode Stuer og Kamre", hvor Kongen og Dronningen kunde have deres Værelse, naar de kom til Byen[3]).

Er altsaa, som det vel maa antages, den gamle Tradition rigtig, der melder om, at Niels Bredal først har været Munk, saa har han vel fra 1530 af været løs og ledig fra Munkelivet. Rimeligvis har han da søgt sit Udkomme ved at undervise Godtfolks Børn; thi kun ved at antage, at han i en rum Tid har været Lærer, inden der i Hans Tavsens Tid[4]) blev indrettet en Latinskole i Vejle, hvor han blev fast Skolemester — kun ved en saadan Antagelse kan man komme hen imod de 50 Aar i Bestillingen, som Clement Sørensen tillægger ham.

Latinskolen i Vejle antages oprettet 1542, da Kongen 5. Maj d. A. gav Borgmestere og Raad sammesteds Lov at anvende til

[1]) Daugaard, De danske Klostere, S. 433.
[2]) Kirkehist. Saml. I, 368 Not.
[3]) Frederik I's Danske Registranter, S. 279.
[4]) Wegener antager „Mag. Hans Tavsens Tid" for ensbetydende med Reformationstiden (Efterretn. om A. S. Vedel, S. 13 Not). Denne Antagelse kan dog ikke bifaldes; ved det nævnte Udtryk betegnes sikkert den Tid, da Hans Tavsen var Biskop i Ribe Stift, altsaa fra 1542.

Skolen og Skolemesterens Underhold de Indtægter, der laa til Vikarier stiftede af Borgere i Vejle, naar de Personer døde, der nu havde dem i Forlening[1]). — Kort før sin Død henlagde Christiern III ogsaa noget Korn til Underholdning for Locaten (Høreren) ved Vejle Skole[2]).

Der er neppe nogen Grund til at tvivle om, at Niels Bredal har været den første Rektor ved Vejle Latinskole. I ethvert Tilfælde vide vi, at han her har haft Byens berømte Fosterson, Anders Sørensen Vedel, som sin Discipel og ledet hans første Skridt paa den studerende Bane. Vedels Svigerson, Mag. Ægidius Lavritsen, har nemlig i den korte, men indholdsrige Levnedstegning, han har givet af sin Svigerfader, fortalt os følgende herom: „Hans (Vedels) fromme og gudfrygtige Forældre have strax udi første Ungdom (han var født 1542) sat denne deres Søn til latinsk Skole udi Vedel, under hæderlig og vellærd Mand, Hr. Niels Bredal, fordum Skolemester der sammesteds. Og eftersom samme Hr. Niels Bredal var en fin, lærd og skikkelig Mand til Ungdommens Optugtelse, da haver han med Flid i al Troskab oplært denne sin unge Discipel med andre i Gudsfrygt og andre gode Lærdomme, saa at han i sin Alders 11te Aar kunne skrive ustraffeligen Latin og begyndte at gjøre latinske Vers. Der han nu var bleven oplært udi Vedel Skole, indtil han var fuldt 14 Aar gammel, og fornævnte hans Skolemester formærkede, at han havde et drabelig godt Ingenium og Nemme til at begribe, hvad ham forelæstes, og at han kunde ikke meget forbedre sig der udi Skolen, da haver han tilraadet hans Forældre, at de skulde forskikke ham til Riber Skole, som da var i stor Flor og meget berømt[3])."

En Skole som den, der da fandtes i Vejle, hvor der foruden Skolemesteren kun var een Hører, kunde ikke føre sine Disciple til

[1]) Danske Kirkelove 1536—1683, I, 298.
[2]) Danske Kirkelove I, 547.
[3]) Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 41.

det akademiske Maal, og det var vel endog de færreste, der kom saa vidt som Vedel, om man skal slutte af Niels Bredals egne Ytringer i Fortalen til hans „Børnespejl", hvor han siger: „Nu er de faa, som holder deres Børn til Skolen, og end færre, som lader dem lære Latin". Men netop denne Omstændighed skyldes det, at Niels Bredal blev dansk Forfatter, da han ønskede at give sine danske Skolebørn den Vejledning i Dyd og gode Sæder, som ellers sædvanlig blev given Skolernes Disciple paa Latin. I det sidstnævnte Sprog foregik jo Undervisningen i Skolerne i alt væsentligt, og her savnede man ikke litterære Hjælpemidler til den opdragende Virksomhed, som Bredals Børnespejl har til Formaal. Særlig kan nævnes to Skrifter, om hvilke man med Vished kan antage, at Bredal har haft dem for Øje, da han skrev sit „Børnespejl". navnlig Johannes Sulpitius's Vers »De moribus puerorum in mensa præcipue servandis[1])« og Erasmus af Rotterdams berømte Bog »De civilitate morum puerilium«. Af det første Skrift, der stammer fra Slutningen af det 15. Aarhundrede, havde Professor Christen Mortensen Morsing († 1554) besørget en Udgave i Kjøbenhavn (uden Trykkeaar), optrykt paany i Rostock 1575. Af Erasmus's Skrift (fra 1530) er der utallige Udgaver, da det gjennem lange Tider benyttedes som Skolebog, idetmindste i alle protestantiske Lande.

Bredal siger selv, at han „af Latin havde paa danske Rim udskrevet nogen af de fornemmeligste Lærdomme" angaaende Børns sømmelige Forhold hjemme og ude. Sammenligner man imidlertid hans Børnespejl med Sulpitius's Vers, som vistnok er dets nærmeste Forbillede, da er Bredal langt udførligere og behandler

[1]) Johannes Sulpitius fra Veroli holdt ved Slutningen af det 15. Aarhundrede Skole i Rom og undervistе de romerske Ynglinge i den Kunst at recitere offentlig fra Skuepladsen. Han er Forfatter af en Mængde Skrifter vedrørende Grammatik og Metrik. Det ovennævnte latinske Digt er dog det mest bekjendte af hans Skrifter. Jvfr. Grässe, Lehrbuch der allgemeinen Literatur-Geschichte II, 2, 720. II, 3, 769.

flere Emner, efterſom Sulpitius om end ikke udelukkende, ſaa dog iſær ſøger at belære Ungdommen om god Bordſkik. Erasmus er ſin Tids Knigge og Primon [1]), om han end nærmeſt har Ungdommen for Øje. At Bredal har benyttet hans ovennævnte Bog, er kjendeligt nok; men han forholder ſig frit til den, tager, hvad han har Brug for, men lægger meget til af ſit eget. I det hele har Bredals Skrift et originalt danſk Præg, det er ingen Overſættelſe, ej heller nogen ſlaviſk Gjengivelſe af andres Tanker. Men netop derved faar den ſit kulturhiſtoriſke Værd, og det ikke blot i al Almindelighed, men ſærlig med Henblik paa danſke Forhold i Midten af det 16. Aarhundrede. For deres Tid ere Bredals Vers ingenlunde at foragte, iſær naar man tager Henſyn til, at Emnet jo ingenlunde hørte til dem, der let formede ſig for Verſemaalet. Det er aabenbart, at det gaar bedſt for ham, hvor han kommer ind paa det religiøſe og moralſke Omraade; her føje Ordene ſig letteſt og bedſt om Tankerne. Særlig kan fremhæves hans ſmukke Morgenbøn og Bordbøn. Den ſidſte har holdt ſig i Brug lige indtil vore Dage.

Børneſpejlet var om ikke Niels Bredals eneſte, ſaa dog uden Sammenligning hans vigtigſte litterære Arbejde. Det beror nemlig paa en Misforſtaaelſe, naar N. M. Peterſen nævner ham i ſin lange Række af Forfattere af Prædikener og Andagtsbøger fra det 16. og 17. Aarhundrede [2]). Derimod har man endnu et Digt paa 25 Vers af Bredal om „Konning Chriſtian III's chriſtelige Affgang aff denne Verden", ſom Anders Sørenſen Vedel optog i ſin Samling af „It Hundrede vduaalde Viſer" (Ribe 1591), og om hvilket han i Indledningen ytrer: „denne ringe Dict haffuer min ſalig gamle Skolemeſter Niels Bredal i Vedel

[1]) Knigges og Primons Skrifter om god Selſkabstone ere overſatte paa Danſk og bleve meget læſte i Slutningen af forrige og Begyndelſen af nærværende Aarhundrede.

[2]) Bidrag t. den danſke Lit. Hiſt. III, 162. Børneſpejlet omtaler N. M. Peterſen derimod ikke.

ladet (ɔ: efterladt) hannem (Kongen) til Amindelse[1])". Det optrykkes atter i Peder Syvs „Danske Viser om gamle Kemper" (etc.) Kbhvn. 1695, S. 331 ff. Men det forøger just ikke Niels Bredals Berømmelse som Digter, da det kun er rimet Prosa. — I Vejle Byarkiv fandtes i sin Tid en af Niels Bredal 1571 besørget dansk Oversættelse af Kong Valdemar (Atterdags) Privilegium for Staden Vejle[2]).

Børnespejlet, som altsaa var Niels Bredals vigtigste litterære Arbejde, udkom i Kjøbenhavn 1568 og var af Forfatteren tilegnet hans Bys tvende Borgmestere, Jens Michelsen og Clement Sørensen (den ældre), af hvilket den første døde 1571, og den sidste 1584 i den Pestepidemi, som i dette Aar paa det frygteligste hjemsøgte Vejle[3]). Det lille Skrift har vel gjort sin Gjerning i sin Tid ved at indprente Ungdommen Dyd og gode Sæder; men det synes dog senere at være blevet glemt; og havde ikke Hjelmstjerne reddet det eneste Exemplar deraf, som nu kjendes, saa havde vi ikke vidst noget derom. Det nævnes ikke i Worms Lexikon over lærde Mænds Skrifter, og skjønt Nyerup har Titelen i sit Literaturlexikon, har Skriftet dog undgaaet Wegeners Opmærksomhed. Han vilde jo ellers have kunnet gjøre god Brug deraf i sin Skildring af Vedels Barndom. Werlauff har dog benyttet en af Bredals mest karakteristiske Udtalelser i sine „Historiske Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil" (S. 202), Molbech har optaget nogle af Digtets mærkeligste Gloser i sit Danske Glossarium[4]), og Troels Lund har gjort ret rigelig Brug deraf i sine Skildringer af Fortidens Sæder og Skikke. Men dermed ere vi vistnok omtrent færdige med den litterære Benyttelse af „Børnespejlet". Mulig er det dog, at en ny Udgave

[1]) Anf. Skr., Bl. Bb. v.
[2]) Gaarmann, Efterretn. om Weile Kiøbstæd, S. 59.
[3]) Gaarmann, a. Skr., S. 79.
[4]) Disse ere senere gaaede over i Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog.

atter kan vække Interesse for det gamle Skrift, der paa en saa livagtig Maade stiller adskilligt af vore Forfædres Levevis og Tænkemaade frem for vort Øje. Som Helhed gjør det, som mig synes, et elskværdigt, om end af og til lidt pudsigt Indtryk, og det er at antage, at de gode Vejle-Borgere, der modtog det som Nytaarsgave, have vidst at sætte Pris paa Gaven og paa den beskedne Giver.

Hvad denne angaar, da blev han en gammel Mand. Det er vel nok en Overdrivelse, at Niels Bredal var Skolemester i over 50 Aar; men han var det dog visselig i en saa lang Aarrække, at det for hans Tid var et helt Særsyn, da de fleste Rektorer den Gang sædvanlig kun fungerede i faa Aar. Lønningerne vare nemlig saa ringe og Skolestøvet saa tæt, at det gjaldt om snarest mulig at komme til noget andet, hvorfor det ikke var ualmindeligt, at de ved deres Antagelse maatte forpligte sig til at tjene i det mindste i tre Aar, for at Disciplene ikke skulde lide alt for meget ved det idelige Lærerskifte. Men mange saa' dog deres Snit til at komme bort, før den betingede Tid var udløben. Niels Bredal blev imidlertid paa sin Plads. I sin Alderdom fik han sin Søn Rasmus Bredal til Medhjælper; ja denne nævnes endog 1573 i et Kongebrev som „Skolemester" i Vejle[1]), skjønt Faderen, som

[1]) Om Rasmus Bredal siges i Clement Sørensens Optegnelser om Vejle (Gaarmann, S. 77): „Hr. Rasmus Bredal var Præst først noget i Tyregod, kom siden til Vedel, var Hører i hans Faders, Niels Bredals, Tid, boede her i Byen, fik Vinding Kald, beholdt det hans Levetid". Hertil kan føjes: 14. Jan. 1573 fik Hr. Rasmus [Bredal], Kapellan i Vejle, Kongebrev paa Kronens Part af Tienden af Vinding Sogn i Holmands Herred, kvit og fri (D. Kirkelove II, 189). 20. Sept. 1573 nævnes han i et Kongebrev som Hr. Rasmus Bredal, Skolemester i Vejle, og det omtales, at han havde Vinding Kirketiende i Fæste (smst. S. 209). 2. Sept. 1594 befaledes det i et Kongebrev, at Hr. Rasmus Bredal i Vejle, der hidtil havde været forlenet med Konge-tienden af Grejs Sogn, skulde afstaa denne Tiende (smst. S. 532). Men han maa have udvirket, at Befalingen blev tilbagekaldt; thi 23. Novbr. 1594 udgik der et nyt Kongebrev, hvorved det bevilgedes Hr.

Clement Sørensen vidner, da endnu var i Live og endnu var knyttet til Skolen. Hvad der har sat Niels Bredal i Stand til at blive i Rektorembedet i saa mange Aar, skjønt Indtægterne deraf vare meget ringe, er maaske, at han tillige har været Præst i Vinding, der ligger nær ved Vejle[1]).

Det kan ikke med Vished siges, naar Niels Bredal døde. Hans Eftermand, Povl Andersen Colding, angives at have tiltraadt Rektorembedet 1578; men Niels Bredal skal have levet endnu nogle Aar derefter. Han var Stamfader til en stor Efterslægt. En Række Præster forplantede Bredal-Navnet gjennem flere Ætled, deriblandt den trondhjemske Biskop Erik Bredal, der var en Sønnesøns Søn af den gamle Skolemester i Vejle.

Ved Udgivelsen af „Børnespejlet" har det været Bestræbelsen at gjengive det gamle Skrift saa korrekt som mulig, dog med Rettelse af enkelte Trykfejl og Unøjagtigheder, over hvilke Rettelser en Fortegnelse følger. Paa nogle Steder er der hjulpet lidt paa Skilletegnene, ligesom der enkelte Gange er rettet paa store og smaa Bogstaver, naar det skjønnedes, at en urigtig Brug af saadanne virkede forstyrrende paa Læsningen.

Rasmus Bredal, Sognepræst til Vinding Sogn, at han kvit og fri maatte oppebære Kronens Part af Tienden af Grejs Sogn til sin Underholdning (smst. S. 537). Han synes at være død 20. Aug. 1602 (Wiberg III. 585). Jeg formoder, at disse lidt brogede Efterretninger kunne ordnes saaledes: Rasmus Bredal blev, efter at have opgivet Tyregod Kald, Kapellan i Vejle og sin gamle Faders Medhjælper i Skolen, maaske ogsaa i Præsteembedet i Vinding. Efter Faderens Død opgav han Kapellaniet i Vejle, og blev Sognepræst i Vinding, men blev fremdeles boende i Vejle.

[1]) Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. III, 585. Her siges, at han havde været Præst i Vinding siden 1526 — altsaa allerede som Munk! Vi kunne f. T. hverken benægte eller bekræfte Angivelsen om, at Niels Bredal har været Sognepræst i Vinding ved Siden af Rektorgjerningen, men anmærke kun, at han som oftest nævnes uden Tilføjelsen af „Hr.", der var Præstetitlen.

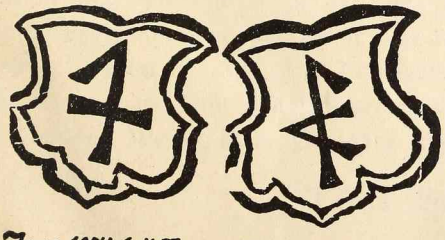
Feil i Originalen, som ere rettede i nærværende Udgave

Fort.	Lin.	20	Nyttars	rettet til	Nyttaars
S. 3,	-	7	Thu	— -	The
- „	-	26	ſtalbrøder	— -	ſtalbroder
- 5,	-	17	Veed	— -	Ved
- 6,	-	11	møde	— -	at møde
- „	-	12	Huorlædis	— -	Huorledis
- „	-	23	Brødiſk	— -	Brøddiſk
- 7,	-	11	Benedicete	— -	Benedicite
- 10,	-	5	Med	— -	Men
- 13,	-	21	endfoldige	— -	enfoldige
- 14,	-	2	Du	— -	oc du
- „	-	12	forbiudendis	— -	forbiudis
- „	-	17	Hackebred	— -	Hackebredt
- 15,	-	1	Der	— -	Det
- 17,	-	16	Kom	— -	Kort
- „	-	23	Huad	— -	Huad heller
- 18,	-	8	forhøgt	— -	forhøyt
- 20,	-	8	mang	— -	mand
- „	-	9	end	— -	en
- 21,	-	16	inbinde	— -	indbinde
- 24,	-	1	at Foreldre,	— -	aff Foreldre[1])
- 25,	-	17	ſpegel	— -	ſpeigel
- 28,	-	5	Lødſt	— -	Løſt
- „	-	17	Ad	— -	Adt

[1]) D. e. Forældres. Forf. dadler formentlig, at Børn ikke ville nøjes med den ſamme Form i deres Klædedragt, ſom Forældrene have brugt.

Børne Speigel.

Æderlige: Wiise oc Velforstandige Mend Jens Michilssen/ Oc Clement Søffrensen Borgemester wdi Weyle oc menige Borgere tilschreffuit.

Jens Michilssen: Clement Søffrensen:

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Fortalen.

MAnd pleyer at ſige (Kiere Borgemeſter) Det ſkal være it got Barn ſig ſelff ſkal lære etc. Der fore haffuer mange Høylerde Mend, Beſynderlige Erasmus Roterodamus taget ſeg ſaa ſtor wmage til at beſchriffue paa Latine, Huorledis vngdommen ſkal retteligen optucktis wdi Gudz fryct oc ærlige ſeder, Fordi de wiide vel, At Karret beholder gierne en ſmag aff det ſom førſt lades der wdi. Nu ære de faa ſom holder deris Børn til Scholen, Oc end ferre ſom lade dennom lære Latine, Der fore haffuer ieg (eders Børn beſynderlige til tieniſte) vdſchreffuit paa Danſke Rim Nogen de fornæmmeligſte Lærdomme, aff Latinæ, Icke for den ſages ſkyld, At i vide iu ſelff at optuckte eders Børn, Men paa det, At ieg ſaaledis kunde haffue nogen aarſage at beuiſe eders Børn nogen tacknemmelighedtz tegen, For de mange velgierningger i mig giort oc beuiſt haffuer: Bedendis der fore gantſke vnderdaneligen, At i ville tage dette til tacke, For en ringe Nyttaars gaffue, Gud Aldermechtigſte beuare eder medt eders kiære Huſtrue oc Børn oc aldt det i vel ville: Schreffuit i Weylæ fierde Nyttaars dag Anno 1568.

Niels Bredal.

Først huorledis Børn skal haffue sig

Om Morgenen.

BEtimeligen om Morgen skalt tu opstaa,
Oc strax at drage dine Klæder paa.
Riem hoffuedit, too hender oc mund,
Oc tien siden Gud aff hiertens grund.
Læss Budordene, Troen oc Fader wor,
Medt denne Bøn her effter staar.

Bønen.

IEg tacker teg Fader offuer Himmel oc Jord,
Ved Christum din Søn oc euig ord,
At tu haffuer mig aff din store naade
Beuaret denne Nat fra skade oc vaade.
Jeg beder, du vilt meg naadeligen forlade
Synd, skyldt oc brøde i alle maade,
Oc framdelis ald denne Dag til ende
Ald synd oc ont fra mig vende,
At baade mit leffnit oc gierninger alle
Kunde teckis teg oc vel befalde.
Thi befaler ieg mig med Legem oc Aand,
Medt aldt det ieg haffuer i din Guddommelig haand.
Lad din Hellige Engel ey fra meg wige,
At Dieffuelen skal meg icke besuige.

AMEN.

SElsen Foreldre oc Folcket med flijd
Ønske dennom en god Dag oc Salig tijd.
Tag siden dit Kald flytteligen ware,
Ingen wmag eller arbeyde skaltu spare,
I Gudz fryct oc retferdighed teg at nære,
Atspøre dit Brød med heder oc ære.
Forbandet wære den sig suigefuld lader finde
I sin Hosbondis Kald, wde eller inde.
Giør du naagit gaat med arbeide och wmage,
Arbeiden forgaar, Det gode bliffuer til bage.
Bedriffuer du synd med løst oc glæde,
Løsten forgaar, Men Synden bliffuer til stæde.
En liden begeringe oc stackit wellyst,
Hun bær offte lang syuge oc stoor bryst.

Huorledis Børn skal holde seg

Om Afftenen.

SAm Afftenen skaltu icke forlenge bijde,
Eed Nadueren maadelige oc i tijde.
Drick lempelige, siden at spatzere gaa,
Saa mottu en stille oc rolige nat faa.
Helssen Foreldre oc folckit med flijd,
Ønske dennom en goed nat oc salige tijd.
Læss Budordene, Troen oc Fader wor,
Medt Bønen som forschreffuit staar.
Gack siden til Seng med ære oc tucht,
Læg teg i Jesu Navn qwemmeligt oc smucht.

☞ Formøget at ſoffue oc liſen at wære,
Monne Godz oc Penge ſnart fortære.
Synd oc Sygdom monne det føde,
Sundhed oc Helbrede legger det øde.
Formøget at vaage monne oc ſaa ſkade,
Syu Timer at ſoffue ære beſt til maade.
The tingeſte ingen huile monne haffue,
Rand icke bliffue varinde mange daffue.
Om Natten at vaage, Om Dagen at ſoffue,
Er wſundt oc icke verd at loffue.
Gud haffuer ſkicket alle tingeſte ſyn tiſd,
Huilcken huer mand ſkal vocte med flijd.
Men viltu ſund oc helbrede wære,
Da ſkaltu Middags ſøffuen ombære.
Er det for nød, Oc teg monne trenge,
Sid oc ſoffue, Dog icke forlenge.
Men om du en Dag wennis der til,
Du ſiden det huer dag haffue vil,
Oc nødis om Natten at ligge oc wage,
Teg ſelff til megen wro og wmage.
☞ Naar du hoſſ din Broder ſkal ligge eller ſtaa,
Age eller ride: ſidde eller gaa,
Paa den høyre ſiide laed hannem wære,
Sæt huer Mand for tig i heder oc ære.
Lig ſtille oc quær wden bulder oc bang,
Giør ey din ſtalbroder wroo eller forfang.
Du ſkalt icke Klæderne aff hannem draffue,
Ey ſtampe, ſparcke, ey wlad haffue.
Lig ret i ſengen oc icke krum,
Fortrycke ey din ſtalbroder, Giff hannem rom.

Lig teg først paa den høyre side, Det er sund,
Ven teg til at soffue med oben mund.
Lig huercken wioben eller paa gruffue,
Du skal ey snorcke : rude eller snuffue.
Gack til Moldingen eller Beckenedt, ver ey saa loo,
Trenger teg en fiærdt? Lad hinde gaa.
Ellers mottu forwente teg siugdom oc skade,
Dog være høffuisk oc vel til maade.
The Limmer Naturen biuder at hylle,
Dennom skaltu skyule oc dylle.
Ver som Folck oc icke som fæ,
At huer mand haffuer icke aff teg spot oc spæ.
☞ Til drømme sæt huercken lisd eller trøst,
Huad du tencker mest, Det drømmer du først.
Sorg oc tancke sla aff din how,
Ta fanger du søffn : Huile oc row.
☞ Om Natten, du ligger oc kand icke soffue,
Skaltu Gud tiene : Prisse oc loffue.
Tenck oc betracht huad got monne være,
Oc icke synd eller nogen w ære.
Naar Hanen gael, Da tenck for wist,
Huor tiit du haffuer forsoren Christ.
Fortryd det, som Sancte Peder giorde,
Der hand græd mange oc biædske taare.
☞ Naar Klocken slaer, Da tenck oppaa,
Attu en tiid aff Verden skalt gaa.
Bede Gud, hand wærer teg mild oc blid,
Vnde tig en goed oc Salige Døds tiid.
Naar tiden er, saa reis dig op,
Bed Gud beuare din Siæl oc krop.

Slaa sengen sammel, pønt vel til weie,
Ver ey som en Soo staar aff sin leie.

Huorledis Børn skal haffue seg wdi Kircken.

NAar du kommer i Kircken ind,
Fald paa dine knæ, Bøie hoffuedet oc sind.
Tenck du var en Hedning, som vi alle,
Før end Gud loed teg Naadelige kalde.
Tack hannem for alle velgierninger sin,
Der emod, fortryd alle Synder din.
Bed om Naade, raad bode paa,
Betro ham best, som du vel maa.
Han forseer tig vel i angest oc nød,
For sin Søns skyld: Pine oc Død.
Stat siden op, giøre hannem louff
Aff gantske hierte, sind oc houff,
Ved at syunge hannem ære oc priis,
Lad teg icke være forgoed eller forwiis.
Huad Præsten for Alteret monne læse oc giøre,
Eller hand i Predicke stoolen monne framføre,
Lad det gaa tig til hiertens grund,
Ligerwiis som Gud stood der samme lund.
Du skalt icke snacke: soffue eller slumme,
Tenck huor fore du til Kircken monne komme,
Att du icke eniste monne see oc høre,
Men och saa noget der effter giøre.
☞ Til Gudz bord at gaa haffue gierne til iid,

Icke for selskab, sedwanne eller Aarsens tijd,
Men der med Christi Pine at begaa,
Din Tro til Gud at stadfeste der paa.
☞ Du skalt icke i Kircken spatzere,
Naar Presten monne Gudz ord handtere,
Icke paa Kirckegaardt at holde Nepsteffne,
Swære oc bande at Jorden maa reffne.
Men holt Kircken oc Kirckegaard wdi ære,
Thi mangen Helgens Kraap huiles dære,
Som paa Domme dag skal staa op aff Døde
Med Siæl oc Kraap for Gudz Dom at møde.

Huorledis Børn skulle tiæne til Bords.

SOrtiligen endthen at æde eller dricke,
Er wsunt oc bequemmer sig icke.
Naar tiiden er at Maaltid skal staa,
Aarlig eller sildig, tag vare paa.
Stenck gullit med vand oc stat oc fey,
Set stole: Hønde oc alle tingeste til wey.
Bred Dugen den der rein monne være,
Der nest skalt du Tellercken ind bære.
Glem icke Brickerne at legge til laffue,
Den fattige wilde helder en Brøddisk haffue.
Hent Bord krantzen : Saltkar oc skede,
Rent Vand oc handklæde lad være til rede.
Om nogen sig anten vil too eller tørre,
Som seed haffuer værdt i Landet førre.

☞ Hele Brød skalt du paa Bordet bære,
Oc ey det skaarne eller brøddet mon wære.
Bær det i korffuen hersømmeligt oc smucht,
Oc icke i skødet med nogen wtuckt.
Sæt Smør paa bord, Flesk eller Fisk,
Med andet Hosbonden wil haffue paa disk.
Men før end nogen ved Madden monne røre,
Da glem icke welsignelsse at giøre.
Gudfryctelige oc astadig for bordit at gaa,
Medt sammellagdt hender oc obenhoffuet staa.

En kort Benedicite.

Vdi IESV Naffn gaa wi til bord,
At æde oc dricke alt paa hans ord.
Hannom til loff, Oc oss til gaffn,
Saa æde vij oc dricke wdi Jesu Naffn.

AMEN.

Att sætte Øllet paa bordet du ey forgæde,
Somme ville helder dricke end æde.
Lad dricke karene rene wære,
Før end du dennom paa bordet monne bære.
Skenck icke forfuld, Men vel til maade,
Spild icke, Oc giør Hosbonden skade.
Naar adskillige Drick paa bordet monne staa,
Da see deg fore, Oc giff acht der paa.
Skencke icke Win for Øll, eller Øll for Win,

Men lad huer honde ſlags i karret ſin.
Miød: Win oc deris liige,
Skalt tu ſachtelige wdi Glaſſet ſiige.
Men Øll mattu lade høyt nidfalde,
At froen ſtander til bredderne alle.
Lige ſom du Dricken ſterck kand kende,
Der effter lad Glaſſet were, ſtørre eller mindre.
Tag icke offuen i ſtobbet med din haand,
Spild icke paa nogen Quinde eller Mand.
Med tre fingre tag karrene ſmaa,
De ſtore med begge hender du tage maa.
Lad dine Øygne ſtedze paa Bordit være,
See til ad inted fattis dære.
☞ Du ſkalt icke røg eller ond lucht giøre,
Naar du Lyuſen ſnyder eller ilden monne røre.
Du ſkalt icke i nogens warme ſtaa,
Icke heller mellom dennem oc Ilden gaa.
Giør betiden paa Ild oc vel til maade,
Oc icke Hosbonden formøget til ſkade.
Tag fadene aff bordet: ſæt andre paa,
Til ſtegers oc kelder ſnarlige at gaa.

Huorledis Børn ſkal ſelff ſide til Bords.

Naar dette er beſtillet oc Hosbunden monne bede,
At du ſkalt oc gaa til Bords at æde,
Nederſt at ſtaa du ey forgætte,
Oc ey til høye bord dig at ſætte.

Thi det monne offte saa til gaa,
At den offuerst sad kommer nederst at staa.
Kniffuen skal ved høygre haanden wære,
Oc Brødet wed venstre, Du monne aff skære.
Du skalt icke først i saddet tage,
Ey effter Rusiner eller Mandel at rage.
Tag det stycke for teg ligger nest,
Oc ey wduæl huad paa saddet er best.
Lad en anden tage sin haand aff fad,
Før end du recker effter nogen mad.
Vær icke formadebrad wdi din sind,
Russ icke i saddet strax det kommer ind.
☞ At skere bequemmelig aff huer hande kost,
Flesk, Kiød, Fisk, Smør eller Ost,
Der hør til Konst oc møgen flijd,
Ven teg der til aff Barndoms tijd.
Sker ey først det skulle skeris sist,
Thi det er spot oc spæ for wist.
Leggis for teg det kræset monne wære,
Byud ham det selff med lige slig ære.
Wil hand endelig du skalt det haffue,
Annammet, Oc tack ham for sin gaffue.
Sker lidet der aff, wær ey seen,
Læg for din Nabo, hues du haffuer igien.
Ræck ey der effter, see huort hand vil,
Maa skee hand acter en anden det til.
Du skalt for ingen legge eller skære,
Som i naagen ipper staat monne være.
Thi du kant der for wtack faa,
Endog du giør det i en mening goed.

Tisligeſte en andens Huſtru, om Manden er til ſtede,
Skald tu viſelige dricke med oc æde,
Dantze, ſnacke oc giøre teg glad,
Thi der kommer tijt aff trætte oc had.
Men dine Foreldre, ſlegt oc neſte
Mottu ſkære for, oc giøre det beſte.
☞ Tag madden med kniff oc ey med haand,
Skær med Kniff, bid ey med Tand.
Tag ey forſtore bid, Oc ey forwide,
Eede høffuiſkelige wid begge ſide.
Eed aff Munden før du monne dricke,
Tør dine fingre, ſlick dennom icke.
Byuder nogen tig dricke, Om Du haffuer behoff,
Da drick, oc ſiig hannem tack oc loff.
Er det ſaa, deg tørſter icke,
Holt til munden, lad ſom du monne dricke.
Met et linnet klede ſkaltu munden tørre,
Naar du haffuer drucket ſaa vel ſom førre.
☞ Du ſkalt icke Næſe eller Ørnene gniæ,
Du ſkalt icke benene ſuffue eller gnaffuæ.
Dine negle lad icke were forlange,
Ven teg ei til Tenderne at ſtange.
Du ſkalt icke ſnarcke eller ſnuffue,
Icke ſidde effter tidinge at lure.
Naar du vilt hoſte: ſnyde eller ſpytte,
Vent dig om, oc fra bordet flytte.
Ingen tiid ſkaltu grinne eller lee,
Ingen ſkaltu fortale, ſpotte eller ſpee.
Den breck Allerdommen monne giøre,
Skaltu ingen Menniſke lade høre.

Du vedst icke huad dig selff kand hende,
Førend du kommer til Liffzens ende.
☞ Naar gispe eller nyss vil ippe sig,
Holt for Munden: giør Kaars for deg.
Giør det en anden? Tha sige: Christ signe.
Mand skal tiene huer anden, alle vegne.
☞ Du skalt icke Hoffuedet eller andet klaa,
Lopper oc saadant lad fare oc gaa.
Seer du det paa en anden? giøre icke aff spee,
Lad, som du det monne icke see.
Af lidet kan ippes en stoor kiiff,
Som kand forkaste baade Godz oc Liff.
☞ Armene skaltu icke paa Bordet vdstrecke,
Ey helder dine fødder for anden recke.
☞ Skredingge eller been sleng ei paa iord,
Eller andet som handles paa bord.
Gulffuet bliffuer smitted oc i onde maade,
Oc de fattige der aff haffuer skade.
Naar du søbber, da holdt deg from,
Lxg skeen paa gruwe, naar hand er tom.
Inden eller wden faddet maa hand ey staa,
Tørre skeen, før en anden den monne faa.
☞ Naar du æder Eg, Besynderlige the bløde,
Søbbe Mad, Weldinge swre eller søde,
See til at du inted monne spilde,
Paa deg selff eller anden, det lader ilde.
☞ Haanden wdi saltkaret at sticke
Er whøffuisk oc bequemmer seg icke.
Tag Salt med en skee eller kniff,
Glem icke, din Nabo der aff at giff.

Til gammel folckis ſnack du ey ſuare ſkal,
Wden nogen teg beſynderlige til tal.
Da ſuar korttelige oc vell,
Dine ord ſkal wære ſande oc fylge ſkel.
☞ Er maddet gloende: blæſſ ey paa,
Lad det heller lidet ſtund ſtaa.
Brender du teg, Det giør teg vee,
Spøtter du det wd, Da haffuer du ſpee.
Din begering ven teg at ſpege
Betimelige, men du vng monne være.
☞ Aldt maddet ſkaltu ey aff faddet rage,
Lad noget komme i ſtegerſet til bage.
Wer ey forredt, wer ey forbly,
Aldt huad formøget er, ſkaltu fly.
Eder du forlidet, da haffuer du breſt,
Eder du formøget, da haffuer du laſt.
Du leffuer icke, attu ſkalt æde oc tære,
Men du eder, At tu leffuinde kand være.
Formøget at ede, helſt om afftenen ſilde,
Det ſkader, oc handler mangen ilde.
Fornimmer du maaltiid forlenge vil ſtaa,
Lenger end du din nødtørfft kand faa,
Siid icke lenger oc ſnob effter Steeg,
Gack dog ey bort til ſtimen eller leeg,
Men ſtadt for bordet oc byud deg til,
Om nogen din tieniſte bruge vil.
☞ Naar alle Retter er nu kommen ind,
Effter Lantzens wanne oc Hoſbondens ſind,
Bær Oſten paa bordet, helſt den gammel,
Thi den fortager wemmelſſe aldtſammel.

Tag saa først op, det først kom paa,
Huad heller Retterne ære mange eller faa,
Brødet i Korffuen, oc almisse i fadt,
Skønt teg snart, wer icke ladt.
Gemme Krantzen, Dugen, Talercken oc skede,
At du der effter icke skalt lede.
Forware Madden vel til troer hende,
Oc intedt at spilde eller forwende.
Hendte Vand oc handklæde som førre,
Om nogen sig ville too eller tørre.
Tørre deg effter Kiød, Oc too effter Fisk,
Saa gaar du rein fra bord oc disk.
Læss Gratias, tack Gudt for madt,
Naar Hosbonden wil, oc varer dig adt.

En Ret Gratias.

SDi Jesu Naffn saa haffuer wi edt,
Aff Mad oc Øll, saa ære wij medt.
HERRE Gud giffue oss der aff gaffn,
At loffue oc priisse dit Hellige Naffn.

AMEN.

SKiifft almysse enfoldige oc medt lyst,
Icke paa wild, Men paa de fattiges bryst.

Om ſpatzeren oc Leeg.

SAar Maaltid er ſked, oc du eſt met,
Skaltu deg icke til ſlebedrick ſett.
Haffuer du inted andet at vare paa,
Da maat du at ſpatzere gaa,
Om morgenen ved Enge: Berge oc Høffue,
Om middag i Ablegaard oc Skaaff at bliffue,
Ved Becke oc Aaer om afftenen gierne,
Ted forlyſter ſind: Hoffuedet oc hierne.
Dog ſkaltu icke plat Orckeløſſe gaa,
Læſſe eller tal noget ſom magt ligger paa.
☞ Børn ſkulle icke alle tide forbiudis at lege,
Men maa ſtondum ſeg forløſte oc vederquege
Med ſkudſten, Bold, Trild oc Top,
Med Klode oc keile, løbe oc hop,
At ſiunge, quæde, dantze oc ſpringe,
Med Hackebredt, Tromper oc Gier at klinge,
At ſkerme oc fickte monne ey ſkade,
Om det er venligt oc til maade.
Dog haffue deg i din leg ærlig oc wel,
Far icke med løſagtighed: ſwig eller wſkel.
Naar mand paa Børnis leeg wil agt giffue,
Da maa vi ſee, huad mand the wille bliffue.
☞ Men Korten ſpil oc terning at kaſte,
At ſwere, bande, Gudz ord at laſte,
Doble bort Klæderne oc Penninge aff pooſſe,
Belted aff liffuet, oc remmerne aff hooſſe,

Det lærer børn at ſlemme oc demme,
Det lærer børn deris kald at forſømme.
Der aff lærer de at ſtiele og lyffue,
At drages i haar, trætte oc kiffue,
Theris Foreldre oc Tucktemeſtere at vanære,
Adt forachte ald dygd: Heder oc ære.
Desligeſte at fare i badt, paa iiſſ at ſkride,
Effter Fuglewnger at klaffre, Heſte at ride,
Stenæ at kaſte, Oc ſtang at ſkyde,
Ther aff fanger Børn bryſt oc lyde.

Om Børne Lære.

SAar du ſkalt oc gaa hen i byu,
Ad læſſe, ſchriffue, veffue eller ſyu,
Huad heller du eſt Pige eller Dreng,
Reiſſ teg god betid aff din ſeng.
Bed Gud, hand vnder tig it got lære,
Ellers monne alt arbed forgeffuis være.
Giør ſiden din ſtørſte flitd,
Ware paa din lære alle tiid,
Gudt til loff oc Menniſken til gaffn,
Oc lær ſiden vel wdi Jeſu Naffn.
☞ Vere dennom hørige ſom teg ſkal lære,
Beuiſſe dennom al tucht: heder oc ære.
Giør gierne effter deris vilge oc bud,
Thi de ere oc dine foreldre for Gud.
Hug oc ſtraff tolmodige fordrag,
Knurre icke eller vredelig paa dennom klag.

Du ſkalt icke med dine ſtaldbrødre kiffue,
Icke bande: ſwerge: trætte eller liffue.
Løſſagtige ſprock, ſquallers wiſer oc ſnack,
Tidinge at føre eller andre at belack,
Lad teg der wdi aldrige befinde,
Det er whøffuiſk blant Mand oc Quinde.
Men alle tingeſte til det beſte at føre,
Oc elſke huer andre ſom ſyſtræ oc brødre.
Se til du the andre kandt offuerwinde
Wdi lærdom: tucht oc fauffre ſinde.
Wiltu noget giøre ſom magt ligger paa,
Giør det om Morgenen før du Mad monne faa.
Thi Mad oc Øll tynger Menniſkens forſtand,
Adt di inted ſkickeligen giøre kand.

Huorledis Børn ſkal ſkicke ſig medt

Hoffuedet: Øignene oc andre Limmer.

SAme ere ſkabte paa bryſtedt at krybe,
Fiſkene at ſuømme i Haffuit hin dybe,
Fuglene i lufft at flyge oc ſweuæ,
Dyer at løbe oc gaa paa grwæ.
Men menniſken ſkabte Gud effter billede ſin,
Wdi retferdighed oc ſkabninge fin,
Med it opracht anſigt wnder Himmelen at gaa,
At tencke oc ſtedze diid at attraa.
Adſkillige Limmer paa Kroppen monne være,
Det ene kand icke det andet ombære.

Det ene monne icke det andet hade,
Men elske oc forfremme i alle maade.
Det ene icke paa det andet monne klaffue,
Huer sin synderlige bestilling monne haffue.

Om Hoffuedet oc Haar.

Du skalt icke med Hoffuedet riste eller skagre,
Kimsse eller kaste frem eller tilbage.
Lad horret icke være forlangt,
At hørelsse eller syun bliffuer der aff tongt.
Quindfolck er det en prydelsse oc ære
At elske horredt, som Apostelen monne lære.
Dog ey medt Kirssequad eller glintte wand,
Ey vrie det i pinde at det krylle kand.
Men enfoldige too: børste oc kiem dit haar,
Adt du ingen blyssel der aff faar.
Kort skorne at være er vel got,
Dog er det Klercke wstadigt oc spot.
☞ At tage aff Hoffuedet drag vel til minde,
For huer Hederlige Mand oc Quinde.
Wige aff veyen, lad dennom gaa fram,
Sidder du, stat op, Ellers er det skam.
Det er tig selffuer den største ære,
Huad heller du høy eller laug monne wære.
Forware Hoffuedet for møgen hede oc kuld,
Lægomlig Sundhed er bedre end Guld.

Om Øygnene.

Lad dine Øygne være bly: ſtadig oc ſtille,
Icke her eller der løbe huort de ville.
Lad dennem icke ſeg ſelff raade,
Om du wilt wære wden ſkade oc vaade.
Paa Øygnene maa mand ſee oc kiende,
Huor ont eller got i hierted ere inde.
Du ſkalt icke Øygnene forhøyt opbære,
Thi det høyfærdig tegen monne være.
Icke ſkwle eller ſtedtze ſee til iord,
Som den en ond gierning haffuer giord.
Icke Glintteſkud aff Øye ende ſkyde,
Det monne it løſactige ſind betyde.
Viltu y Werden leffue medt fred,
Ver ſtondum blind oc døff til med.

Om Ørene.

Dine Ørne ſkal være wden ſmit,
Høer møget, Tal wiſelig oc lit.
Naar nogen monne klagemaal for teg føre,
Da luck for hannem det ene Øre,
Til den kommer fram, hand monne paa kiære,
Saa monne oſſ Alexander Magnus lære.
Hører du nogen ſlem oc wblydige ſnack,
Giff icke medglidning: ſamtycke eller tack.
Lad helder ſom du det icke monne høre,

Er hand dine lige: Bed ham icke saa giøre.
Dine Øyne skal icke effter ny tidende kløø,
Huad heller du æst Mand: Swend eller Møø.
Icke heller dennom whøuiskelig graffue,
At andre der aff fortørnelse kand haffue.

Om Neesen.

Vad din Neese huercken drippe eller rinde,
Snorcke: snuffuæ: krympe eller grinde.
Naar du Neesen rønsse eller tørre vil,
Saa haffue en synderlige Neesedug der til,
Eller at kaste det paa iord, ver strax rede,
Oc det skaltu med foden bort trede.
Lad dine fingre icke der wed røre,
Eller dine Klæder der med at besmøre.

Om Munden.

Munden skal icke gabe eller oben staa,
At Flyuer oc Myg der ind flyuæ maa.
Icke heller munden forhart samen binde,
At hun der ved monne tryde oc grinde.
Men lad Læberne sacttelige huer anden røre,
Hun skal icke snacke eller bulder giøre.
Bidde icke Læberne offuen eller neden,
Thi det monne it ont hiertte betegen.

Om Tungen.

Tungen er en ſynderlige Gudz gaffue,
Det ipperſte wi paa Legommet mon haffue.
Til Menniſkens gaffn oc til Gudz ære
Kand icke it herliger Lim være.
Men naar Tungen ey regeris med ſkel,
Da forderffuer hun baade Liff oc Siæl.
It Skyb kand regeris med roer oc ſtyre,
En Heſt kand mand ved grimen tyre.
Men huor en ond Tunge er inde,
Kand huercken Staael eller Jern binde.
En goder Tunge kand it helt Land bade,
En onder Tunge kand it helt Land ſkade.
En goder Tunge priſer Gud oc gaffner ſin neſte,
En onder Tunge wdlegger alle ting til det verſte.
Talle der fore paa ingen Quinde eller Mand,
Wden det du med ſkiel ſige kand.
Thi du ſkalt ſtreng Regenſkab giøre
For huert wnyttigt ord du monne føre.

Om Tenderne.

Dine Tender ſkaltu reine holde,
Skøl dennom om Morgenen wdi vand hin kolde,
Oc icke wdi Salt eller andet med dennom bange,
Ven teg icke til dennom at ſtange.
Ellers vil det bekomme deg gantſke ilde,

Med we oc wærck aarlig oc ſilde.
Kommer noget mellom Tenderne adt ſiide,
Naar du paa naagen Mad monne biide,
Tag det wdt med en pen eller ſtraa,
Dog icke før end du fra Bordet monne gaa.

Om Axlene oc Skulderne.

Lægge Axlene ſkaltu lige bære,
Icke den ene høy den anden lau at være.
Icke ſtwbe, oc giøre teg den wmag,
Saa ſom du haffde ſkrien paa din bag.
Du der aff en onder waane kand faa,
Som neppelige eller aldrig wil forgaa.
Wer icke forſtiiff, wer icke forkrom,
Wen tig at gaa ret wdi vngdom.

Om Liffuet.

Th indbinde Liffuet med belte oc ſnøre,
Det ſkaltu oc wdi vngdommen giøre,
Oc icke ieffn godden ſom en Melſeck bliffue,
Eller buget ſom en Koo, Til Marck monne driffue.
Dog giorde teg lempelige til maade,
Adt det bliffuer gaffn oc icke ſkade.

Om Armene oc Henderne.

ARmene skal icke wed tig slenge,
Icke lade dennom ned ved sien henge,
Thi saa pleie lisene folck at være,
Som vil sine egne arme icke bære.
Du skalt dennom icke paa ryggen binde,
Der paa pleier mand en tyff at kiende.
Haffue icke Hat eller hette vnder dine arme,
Stap icke henderne wdi din barme.
Dine hender skal wære for smitte frij,
Du skalt fingerne icke swe eller dij.
Neglene icke forlange were skal,
The skal icke haffue blaa toe fal.
Naar du noget recke eller tage wil,
Da brug den høygre haand der til.
Dine Arme skal wære wden dræck,
Saa motthu haanden dristigt fram ræck.
Lad haanden icke wdi sien staa,
Der kiendis ith hoffmodigt hiertte paa.

Om Benene oc Fødderne.

DV skalt icke side med benen at slenge,
Icke det ene offuer det andet henge.
Du skalt icke hoffmodige gang bruge,
Icke heller gaa offuer Knæerne at huge.
Løfft ey fødderne forhøyt oc ey forsiit,
Gack icke forsnæffuert, gack ei for wiit.

Krømmel icke, som du haffde skeffrebeen oc galde,
At tu icke offuer dine egne Fødder monne falde.

Om Klederne.

SEr vore første Foreldre Gudz Bud brød,
Oc kom oss alle wdi angest oc nød,
Thi de deris synd oc ondskab kund kend,
Gaff Gud dennom Kleder, de vare aff skind,
For kuld oc hede, oc at skyle deris skam,
Oc icke for nogen hoffmod oc bram.
Men nu er alle ting vent omkring,
Høffuiskhed agtis saa ringe en ting.
Aff synd oc ondskab monne huer mand roose,
Kaabe er Kiorttel, oc Kiorttel er Hoose.
Mand monne mere i it par Hoser skære,
End tilforn i it heelt par Klæder monne være.
Klæderne skal ey wære forgode, oc ey for onde,
Lad Herremand wære herremand, lad Bunde være bunde,
Lad dennom ey wære forsneffre oc ey forwide,
Huercken forstacket ey heller forside.
Lad dem astadige oc terffueligen skære
Effter din stadt, oc som seed monne wære.
Siden Danske fick Engelske klæder at draffue,
Monne de oc Engelske swede siuge haffue.
Der Frantzsoske Klædebon kom her i Land,
Kom oc Frantzsoske Pocker blandt Quinde oc Mand,
Disligeste med flere ny Klædebon oc sygdom at haffue,
Som er en adwartsel oc timelige plaffue.

Klæderne aff Foreldre wdhugge oc ſkære,
Monne baade ſkadeligt oc geckeligt wære.
Jeg haffuer leſt oc hørdt andre ſiige,
Adt der var en Konning i Danmarckis Riige,
Om Poſke: Jwle oc Pintze daffue,
Vilde hand ey wden Wadmels klæder haffue.
Men ellers drog han Gyldenſtycke oc Bliant,
Det giorde hand Danmarck til ære oc priſant.
Giffuer dine Foreldre dig Klæder bolde,
Da ſkaltu icke formøget aff teg holde,
Adt du der medt monne andre forſmaa,
Som icke ſaadanne Klæder formaa.
Eſtu fattig, Da lad teg nøffue
Med de Klæder dyne Foreldre formaa at giffue.
Oc ſmyck deg medt Gudfryctighed oc gode ſeder,
Det pryder deg mere end Dyrebar Klæder.
Dine Klæder ſkaltu icke beſmøre,
Eller medt nogen wrenhed ſkiden giøre.
Lad dennom reine oc wbeſmittedt være,
Saa monne de deg baade heder oc ære.

Huorledis Børn ſkulle ſticke

dennom wdi deris gang.

Naar du ærinde i Byen vilt gaa,
Du ſkalt icke længe paa gaden ſtaa.
Skønt tig ſnart, med lempe oc ſkiel,
Røcht dit ærinde wiiſelige oc wel.
Den lenge i Byen monne gaa at driffue,

Skal endten løbe hiem eller lyffue.
Betenck dine ord, Ver icke som du wor gal,
Oc kom siden hiem med ærinde halff.
Løb ey forfast som du rasinde ware,
Eller som du med it halfft weyr monne fare,
Wden nogen vil giøre tig skade oc meen,
Da er ingen suerd tryggere end to raske been.
Gack icke forsagt, som du benbrødden vare,
Eller som en Høne wdi en snare.
Eed icke paa Gaden, stime eller bulder,
Held icke med Hoffuedet, Hals eller skulder.
Thi huad Børn wdi vngdommen vennis til,
Di det saa nødigt forlade vil.
Du skalt icke med Benene forwiit skreffue,
Eller dennom fornære tilsammen veffuæ.

Om Speigel.

Efterdi denne Bog it Børne speigel mon være,
Saa ville wii noget om Speigel lære.
☞ Naar Speigel brugis simpel til maade,
Da haffuer det oc sin gaffn og baade.
Der wdi kand wi see oc viide,
Huad oss vel eller ilde monne siide,
Adt andre skal oss icke spotte eller spee,
Naar de monne oss paa gaden see.
Tyckis oss i Speiglet at wii deyglige ære,
Da skal vore gierningger oc deyglige være.
Men tyckis oss, naar wii oss seer i Speigel,

Adt noget paa Skabning fattis oc feil,
Det skal wdlegges med dygd oc ære,
Saa monne oss Socrates Philosoph' lære.
Naar wi Speiglet i anden maade monne haffue,
Da monne det oss til synden draffue,
Oc vare bedre, Speiglet vare aldrig til.
Her med ieg eder Gudt befale vil.

AMEN.

Originalen har her et Billede af den kronede Himmeldronning med Jesusbarnet paa Armen.

EN Ny Pſalme

at quede offuer Smaa Børn.

*

Niels Bredal.

I.

SAw ſouff lilde Barn, mit Hiertens kiere, Luck til dine Ogen to, HERRE Gud vil ſelffuer hoſſ dig wære, Thi huil nu oc haff goed roo, Hand haffuer giffuit tig Liff og Aand, Formedelſt Foreldre dine, Han teg forſee baade vil oc kand, Aff naade oc godhed ſine.

2.

SEn tijd du war i ſynden fød, Som Menniſkens Børn ære alle,, Oc laa i Gudz vrede plat forøed, Vedt Adams ſyndige fald, Da ſkenckit hand deg ſin kiære Søn, Gaff hannom for teg i Død, Oc for den gantſke Menniſkens kiøn, Hialp deg vdaff ald din nød.

3.

HERRE Chriſt Gudz Søn i krybben laa, Fattig wden dyne oc blee, Werden monne hannom hade oc ſlaa, Lidde angeſt ſtoer ſpot oc ſpee, Døed paa Korſet mellem Himmel oc Jord, ſligt haffuer han for teg told, Wden ald fortieniſte aff kiærlighed ſtoer, Løſt deg vdaff Dieffuelſſens wold.

4.

HOr mere huad Christ haffuer teg fortient, Med sin bitter Pine oc Død, Det Hellige Wandbad, Dobsens Sacrament, Naadelig aff hans side wdfløed, Der med haffuer hand tig igien fød, Himmerigis arffuing oc Gudz barn, Gudz wrede oc synd haffuer hand forød, Løst teg vdaff Dieffuelsens garn.

5.

GVd loed sine Hellige Engelskare, Holde wecht oc sla skantze om deg, Fra Dieffuelen Liff oc Siæl beuare, At hand inted formaa seg, Huad heller du monne waage eller soffue, Velsigne dig den HERRE Christ, Hand vil det holde hand teg monne loffue, Adt være din Emanuel vist.

6.

HAnd giffue dig naade, Wiisdom oc forstand, i alle dine Salighedz weye, Adt du saa i Verden leffue kand, Adt du Himmerig maatte eye, Lyckis oc triffuis til Siæl oc Liff, Vdi yndest hos Gud oc Mand, Gud Fader oc Søn lad det saa bliffue, Oc der til den Hellig Aand, AMEN.

Prented i den Kongelig Stad Kiøbenhaffn aff Matz Vingaardt, Den 21. Dag Junius, Anno 1568.

* *
*

Sidste Side indtages af et Billede forestillende Christus paa Korset, samt Marie og Johannes paa hver sin Side af den Korsfæstede.

Ordforklaring.

Kun saadanne Ord anføres, der kunde antages at ville volde Læseren nogen Vanskelighed. Forklaringerne skyldes i alt væsentligt Pastor Otto Kalkar, i hvis Ordbog til det ældre danske Sprog den nærmere Forklaring findes eller kan forventes.

bang, 3 [25], Støj.

bange, 20 [22], skadelig [1]).

blee, 27 [20], Lagen.

Bliant, 24 [7], en Art pragtfuldt Tøj.

blaa, 22 [13], vistnok: Blaar; „**haffue blaa toe fal**" er en Talemaade, der formodentlig betyder: at have flosfede eller uklippede (afrevne) Negle.

Bord krantz, 6 [24], en rund Indretning, hvorpaa Fadene anbragtes paa Bordet.

Bricker, 6 [22], Træbrikker (runde?), hvorpaa Maden til hver især lagdes.

Brøddisk, 6 [23], en Rundtenom af Brød, særlig som Underlag for Sul til Brødet.

formadebrad, 9 [11], altfor hidsig paa Maden.

froen, 8 [5], Fraaden, Skummet.

galde, 23 [1], Smerte (jfr. det endnu brugelige Ord, Stengalle, hos Hesten).

Glintteskud, 18 [12], lokkende Djekast.

glintte wand, 17 [12], Vand, der kan gjøre Haaret glinsende.

---

[1]) Saaledes forklares „bange" i Kalkars Ordbog I, Tillæg, S. 24. Det forekommer mig dog, at Ordet her snarere staar som et Gjerningsord, end som et Tillægsord.

grinde, 19 [8. 19], grine, vrænge (med Næsen eller Munden).
gruffue, gruwe, grwæ, se: **paa gruffue.**
herſømmeligt, 7 [3], ordentlig, pænt.
iaffn godden, 21 [18], lige tyk op og ned.
Kirſequad, 17 [12], den ſtørknede, klæbrige Saft af Kirſebærtræer.
Krømmel icke, 23 [1], kryb ikke.
loo, 4 [5], kuldſkjær, kjælen.
medglidning, 18 [24], Bifald.
Moldingen, 4 [5], Vandbækkenet.
Nepſteffne, 6 [6], Højeſteret.
ombære, 16 [27], undvære.
Pocker, 23 [25], veneriſk Syge.
priſant, 24 [8], Pris.
paa gruffue, gruwe, grwæ, 4 [3], 11 [20], 16 [21], ned, nedad, nedad vendt.
ſiide, 25 [22], klæde.
ſiige, 8 [3], hælde langſomt.
ſkagre, 17 [6], ryſte.
ſkede, 6 [24], Skeer.
ſkeffrebeen, 23 [1], ſyge Ben (dobbelte Led, engelſk Syge).
ſkerme, 14 [18], parere.
Skreddinge, 11 [15], Skrællinger.
ſkrien, 21 [10], Skrin [1]).
ſlebedrick, 14 [3], Drikkeri til Beruſelſe.
ſnuffue. 10 [23], 19 [8], ſnøfte.
ſtube, 21 [9], hælde forover.
tryde, 19 [10], hovne, ſvulme.
wblydelige, 18 [23], ublu.
wdlegges, 26 [2], erſtattes, udfyldes.
wioben, 4 [3], vidaaben, paa Ryggen.

[1]) Jvfr. ndf. S. 44.

Anmærkninger.

(Det første Tal angiver Siden, det andet Linien.)

mange Høylerde Mend.

Fort.

Paa det Grundlag af Regler og Anvisninger til Fremme for Sædelighed og Sømmelighed hos unge og gamle, som allerede Oldtidens Forfattere have efterladt[1]), arbejdede Humanisterne videre, og det er ingen uvigtig Del af Litteraturen fra Renaissancens første Tidsrum, som tager Sigte paa Udbredelse af Dyd og gode Sæder, enten lejlighedsvis i andre Skrifter eller i særlige, kompendiøse Fremstillinger, i bunden eller ubunden Stil. Blandt saadanne Skrifter fra Humanismens Hjemland, Italien, ere nogle ligesom optagne i den danske Litteratur — der for øvrigt i hin Tid stod saa langt borte fra den litterære Bevægelses Centrum — ved nye, hertillands foranstaltede Udgaver. Af Skrifter, som Niels Bredal saaledes kan tænkes nærmest at have haft for Øje, kan nævnes: Antonius Mancinellus, Speculum de moribus et officiis, hvoraf en Udgave udkom i Kjøbenhavn 1541[2]), og

[1]) Et smukt Udvalg af saadanne Anvisninger til gode Sæder, hentede fra Oldtidsforfattere, er samlet af Rektor Oluf Tøstesen (Olaus Theophilus) i Kjøbenhavn, under Titel: Paræneses seu præceptiones sapientes et utiles de vitæ ac studiorum honesta formatione, quæ servandæ sunt illis, qui pie honesteque vivere, et virtutem sibi ac doctrinam liberalem comparare student, ex Græcis simul et Latinis autoribus in usum scholarum triuialium conscriptæ. Hafn. 1573. 4to.

[2]) Se Aarsberetn. fra det st. kgl. Bibliothek II, 246 ff.

Fort. Joh. Sulpitius's allerede i Indledningen til nærværende Skrift omtalte Vers, der udkom i Kjøbenhavn o. 1550. Da navnlig det sidste, lille, pædagogisk-moralske Arbejde ved sin metriske Form, ikke mindre end ved sit Indhold, i det mindste til en vis Grad synes at have afgivet Forbillede for Niels Bredals Børnespejl, og da det er kort og nu overordentlig sjeldent, foretrækker jeg her at meddele det i sin Helhed fremfor i det følgende at udsondre Brudstykker der af til Sammenligning med Bredals Skrift.

JOANNIS SVLPITII VERVLANI

de moribus Puerorum Carmen iuuenile.

QVos decet in mensa mores seruare docemus,
Virtuti vt studeas literulisque simul.

Quæ pius admoneo, miti puer indole serua,
Præque tuis oculis hæc mea iussa tene.

Sit sine labe toga, & facies sit lauta manusque,
Stiria nec naso pendeat vlla tuo.

Et nihil emineat, et sint sine sordibus vngues,
Sit coma, sit turpi calceus absque luto.

Linguaque non rigeat, careant rubigine dentes,
Atque palam pudeat te fricuisse caput,

Exprimere & pulices, scabiemque vrgere nocentem,
Ne te sordidulum, qui videt ista, vocet.

Seu spuis, aut mungis nares, nutasue, memento
Post tua concussum vertere terga caput.

Fort.

Mucorem haud tangas digitis, sputumue resorbe,
Panniculo nasum mungere nempe decet.

Et ructare caue, quin ora in terga reflectas,
Stringe os, & crepitum coge tenere nates.

Munditiæque tibi placeant, medio quoque cultu
Vtere, ne turpis vel videare leuis.

Nec maledicta refer, nec promas turpia dictu,
Quæ natura iubet esse tegenda, tegas.

Moribus vrbanis curato præditus esse,
Parce gulæ turpi, luxuriamque fuge.

Parce & auaritiæ, bilem frenare memento,
Inuidulus, tumidus, non odiosus eris.

Desidiam fugies, atque ocia turpia pelle,
Et ludi turpes sint procul, atque viri.

Fidus sis iunctusque bonis, temerarius esse
Despice, non audax sis, timidusque nimis.

Nec penitus mutum, nec te decet esse loquacem,
Conuenit ille thoro, conuenit iste foro.

Et mansuetus eris, tectum te lectus habebit,
Detege nec socium, nec tua membra moue.

Nec sis difficilis nimium, nec credulus esto,
Dedecus & metuas & reuerere probus.

Futilis et mendax nunquam, nimiumue seuerus
Esto, sed & comem munificumque velim.

Sis pius atque colas superos, venerare parentes,
Et noceas nulli, surripiasque nihil.

Fort.

Nec sis vinosus, quamuis potasse Catonem
Fama refert, fugias sumere vina mera.

Non sis derisor, non somniculosus, iniquus,
Non iudex, nec tu testis iniquus eris.

Omnibus in rebus studeas precor esse modestus,
Sis cupidus laudis, sit tibi cura boni.

Sic bene moratum laudabimus atque colemus,
Sic & honorus eris, sic eris ipse grauis.

NVnc faciles aures, animum quoque trade serenum,
Morigerare mihi, mollia iussa dabo.

Non sum, qui laudem, summo te accumbere mane,
Iudice conueniens me dabit hora cibum.

Nec vos ante focum cænas producite longas,
Hoc faciet caupo, qui sapit, ista fugit.

Sterne thoros nitide, lautosque appone quadrantes
Atque salem & Cererem, flumina, vina, dapes.

Te vitare velim, cupidus ne ut lucra sonoras
Contrectes fauces, mandere rite decet.

Et licet antiqui cubissent pectore prono,
Te colla hæc ætas recta tenere iubet.

Et sinito mensæ cubitis hærere potentes,
Tu tantum faciles pone, repone manus.

Teque puer iubeo sedeas vel raro, sed astans
Pocula miscebis, pone, retolle dapes.

Fort.

Iuraque conuiuas super importare minister
Effuge, nam turpis sæpe fit inde toga.

Quodque iubebit herus, facilis semperque subito,
Quemque tibi dederit, tu tibi sume locum.

Quodque vir egregius pauido tibi porrigit, illud
Sume libens, grates aptaque verba refer.

Esto tribus digitis, magnos nec sumito morsus,
Nec duplices offas mandere vtrinque iuuet.

Dapsilis & largus semper, blandoque sodali
Impartire tuo, pauperibusque dapes.

Nec vos obscænos laudabimus aut comedones
Esse, decet viuas viuere non vt edas.

Namque cibus nimius capiti stomachoque nocebit,
Corporis & vires ingenijque rapit.

Gausape non macules aut pectora, nec tibi mentum
Stillet, sitque tibi ne manus vncta, caue.

Sæpe ora & digitos mappa siccabis adapta,
Inque quadra faciet non tua palma moram.

Quod tibi vicinum fuerit, tu sume, sodali
Cede tuo, referat dum tamen ille manum.

Dumque in frusta secat, caueas sumpsisse rescisa,
Lurco legit dulces absque pudore bolos.

Non manibus gremio immissis tibi vellicet vnguis,
Quod sumes residens, non agitato pedes.

Incidasque prius, quam dens contundat ofellam,
Tingantur rursus ne tibi morsa, caue.

Fort

Nec lingas digitos, nec rodas turpiter ossa,
Ast ea cultello radere rite potes.

Sique super mensam cortex cumuletur, & ipsa
Ossa vel in pateram præ pedibusue iacet.

Nec tanquam ficos tenta, nec delige frusta,
Et quocunque manus, huc tibi lumen eat.

Nec socium torue aspicias, quodue ederit ille
Aduertas, gestus inspice sæpe tuos.

Pocula cum sumes, tergat tibi mappa labella,
Si tergas manibus, non mihi charus eris.

Vna manus sumat pateram, ni hanc iactet in hostem
Theseus, aut belli sint monumenta patris.

Tunc binis pateram manibus captabis, id aptè
Efficies, digitis vascula sume tribus.

Et teneas oculos, nec supra pocula fare,
Plena aliquo vita sit tibi bucca cibo.

Deme merum cyatho, multum ne forte supersit,
Quod nolit socius sumere sponte tuus.

Qui sapit, extinguet multo cum fonte falernum,
Et parco lympam diluet ille mero.

Non facies binos haustus, nec fessus anheles,
Sibila non labijs stridula prome tuis.

Nec cito sorbebis velut oui lutea grati,
Nec nimium tarda sume falerna mora.

Vnum siue duo, ad summum tria pocula sumes,
Si hunc numerum excedis, iam mihi potus eris.

Fort.

Fac videas quocumque bibes, modicunque pitissa,
Crater siue calix det tibi vina breuis.

Os quoque tergebis semper post pocula, palmas
Ablue, quum mensam deseris, atque labra.

Inflectensque genu iungens quoque brachia, prosit
Dicito. Sed tolles ordine quæque suo.

Erasmus Roterodamus.

Fort.

Som det i Indledningen allerede er bemærket, var Erasmus's Skrift De civilitate morum puerilium gjennem lange Tider en af de mest udbredte og benyttede Vejledninger for Ungdommen med Hensyn til gode Sæder og sømmeligt Væsen[1]). Da der foreligger en kjøbenhavnsk Udgave af Skriftet, forsynet med dansk Oversættelse (eller Omskrivning), fra Aaret 1623[2]), anser jeg det for hensigtsmæssigt paa dette Sted at benytte denne gamle Oversættelse ved Anførelsen af Parallelsteder[3]).

1[3] **Betimeligen om Morgen skalt tu opstaa** (osv.).

Erasmus, Blad G. 6—7. Naar du reiser dig først op om Morgenen, begyndis den Dag lyckeligen aff en liden

[1]) I det kgl. Bibl. findes en ret mærkelig finsk Polyglot-Udgave af Skriftet med Titel: Libellus Aureus de Civilitate Morum Puerilium, olim a Des. Erasmo Rotterodamo conscriptus. Nunc vero cum Idiomate Svetico, Germanico et Finnico in usum Scholarum et Pædagogiorum denuo editus. Aboæ 1670. 8vo.

[2]) Den har følgende Titel: De Civilitate Morum puerilium, per Des. Erasm. Roterodam. Libellus. Om Høffnisthed i Børneseder. Ved Desid. Raßm. Roterdam. En liden Bog. Cum interpretatione Danica, porro, & quibusdam Scholiis Longolij, &c. Cum priv: Reg: Decen: Hafniæ, Typis Sartorianis 1623. 8vo. (7 Ark) Forskjellige senere Udgaver, den sidste af 1706, anføres i Bibliotheca Danica II, 977.

[3]) Disse kunde let have været forøgede med flere; men det maa, for at undgaa Vidtløftighed, være nok med dem, som her anføres.

Bøn. Thi du kandst icke med nogen lyckſaligere ønſke giøre eller forrætte det.

3[25] **Lig ſtille oc quær wden bulder oc bang** (oſv.).

Er. G. 6. Vdi Souffkammeret berømmis (loffuis) taugßhed oc blufærdighed; raab oc ſqualder ſtaar ſandelig wſømmelig, oc meget meere udi Sengen, end ellers. — — Der ſom du haffuer en tilfellis Seng med din Stalbroder, ſkalt du ligge ſmuck ſtille oc roelig, ey heller, i det du kaſter dig hijd oc dijd med kroppen, ſkalt du enten blotte dig ſelff (giøre dig nøgen) eller være din Stalbroder beſuærlig, ſaaledes at du drager teppet (Sengklædet) aff ham.

4[9] **The Limmer Naturen biuder at hylle** (oſv.).

Er. G. 6. Enten du før dig aff, eller ſtaar op, da kom bluferdighed ihu, oc tag dig vare, at du ey blotter (barer) noget for andres (andre Folckis) Øjne, huilcket gode Sæder oc Naturen vil haffne tiltecket.

5[3] **Huorledis Børn ſkulle haffue ſig wdi Kircken.**

Er. D. 3. Saa tijdt du gaar obne Kircke Døre forbi (foroffuer) eller Kaarſens Billede, ſkalt du blotte dit Hoffuet. Du ſkalt icke gaa igiennem Kircken, at du jo rober til Chriſtum med en kort liden Bøn, oc det med bart Hoffuet. Naar tieniſten forhandlis, da ſtaar det vel (ſømmer ſig), at mand laffuer oc ſticker alle Legemens ſeder til Gudelighed. Tenck, at den HErre Chriſtus er der nærverendis tilſtede med mange wtallige tuſinde Engle. Oc, der ſom en, der vilde tale med en Jordiſke eller Verdßlige Konge, naar der ſtod en ſtoer hob ſtore Herrer omkring hannem, icke tog aff ſit Hoffuit, ey heller bøyede det ene Knæ for hannem, den blef holden aff huer Mand (den vilde huer mand holde) icke

alleeniſte for en groff oc wtoen Buunde, men for et vildt oc gallet Menniſke: Huorledis vilde da det ſtaa, at haffue ſit Hoffuet tiltecket, oc ſine Knæ wbøyede dere, huor den wdødelige alle Kongers Konge oc wdødeligheds giffuere er til ſtede, oc huor de hederlige Himmelſke Aander ſtaae runden omkring? Oc ligger der icke ſtor mact paa, om du end ſkiønt icke ſeer dennem, da ſee de dig, oc er det ſaa viſt, ſant oc faſt, at de ere nærværendes til ſtede, ſom du ſaaeſt dennem med dine legemlige Øyene. Thi troens Øyene ſee meget viſſere end kiødſens Øyene. Det ſtaar oc wfijnligt, at ſomme gaae oc ſpatzere udi Kircken, oc løbe fra en ſted til en anden, oc giøre Peripateticos aff ſig (et ſlags, ſom ginge oc lærde deris Diſcipler). Ja at gaa oc ſpatzere ſkicker ſig allerbeſt udi ſpatzere gange (omgange) oc paa Torffuene, oc icke udi Kirckerne, huilcke ere forordnede oc tilregnede til de hellige Prædickeners Hiemmeligheder, Bøner oc Paakaldelſer. Øyene ſkulle ſee hen oc giffue act paa den, ſom prædicker, Ørene ſkulle høre nøye til here oc giffue god act paa, Hiertet oc Sindet ſkal hige, ſtunde hijd med all ærbødighed, lijge ſom du hørde tale (med dig) icke et ſlet oc bart Menniſke, men Gud ſelff ved Menniſkens Mund. Naar Evangelium læſis op (for Alteret eller aff Predicke-ſtolen), da ſtat op, oc derſom du kanſt, da hør til med Gudelighed. Naar der ſiungis in Symbolo Nicæno (oc hand er bleffuen Menniſke), da faldt ned paa dine Knæ, eller bøy dem, oc udi ſaa maade ydmyge dig, hannem til ære, huilcken der hand vaar offuer alle Himle, da haffuer hand for din Saligheds ſkyld begiffuit ſig her ned paa Jorden, oc der hand vaar Gud, da haffuer hand fornedrit ſig ſelff, oc er bleffuen et Menniſke, at hand kunde giøre dig (til en Gud, eller) Gud lijg. Naar Guds hiemmelig-heder eller de hellige Guddommelige ting forhandlis eller forrættis, ſkalt du ſticke det gantſke Legeme til Gudelighed,

oc vende dit Ansict om til Alteret, oc dit Sind oc Hierte til disse hiemmeligheders stifftere oc begyndere. At knæle (bøye sig) ned til Jorden med det eene Knæ, oc holde det andet ranckt, paa huilcket man kand stytte eller helde den venstre albue, er de Vgudelige Soldaters facte, huilcke, bespottendis den HErre Christum, sagde: Hil være dig, du Jøde Konge. Men bøy du begge, oc ney noget lidet med den anden Krop, til Guds dyrckelse. Den anden tijd offuer skal mand enten læse noget aff en Boeg, det være sig enten Bøner eller noget aff den salige Lærdom, eller oc Hiertet oc Sindet skal tæncke (pønse) paa noget Himmelske. Paa samme tijd at blæse sin Naboe noget lætferdigt oc opdict ind i Ørene, hører dennem til, som icke tro, at Christus er der nærverendis til stede. At lade Øyene vancke (løbe) omkring (i Hoffuedet) hijd oc dijd, hør de Affsindige til. Tenck, at du est gaaen forgæffuis til Kircken, dersom du icke est gaaen vd igien bedre oc helligere.

7[7] **Men før end nogen ved Madden monne røre** (osv.).

Er. D. 6. Naar dig er befalet, at du skal læse til Bords, da skalt du skicke dit Ansict oc dine Hænder til Gudelighed, oc du skalt see paa den fornemste udi Gestebudet, oc bøye dine Knæ, naar JEsu Naffn neffnis.

7[12] **Vdi JESV Naffn gaa vi til bord** (osv.).

I Hans Thomesens Salmebog af 1569 findes som sidste Vers af Salmen „Allmectige oc gode Gud" følgende:

I Jesu Naffn gaa vi til Bord,
At æde vor Mad paa hans Ord,
Hannem til Loff, oc oss til Gaffn,
Saa æde vi i Jesu Naffn.

Den nævnte Salme er Oversættelse af en tydsk Original: „Almächtiger, gütiger Gott", hvis Forfatter er Præsten Johan Horn i Jungbunzlau, som 1532—47 var de bøhmiske Brødres Overbiskop. Fra Hans Thomesen kan Niels Bredal jo ikke have optage Versét, da Børnespejlet er ældre end Salmebogen.

9[19] **Leggis for teg det kræset monne wære** (osv.).

Er. E. 4. Dersom nogen anden forlegger hannem nydelig Mad (kostelig Spise), skal hand vegre sig noget lidet tilforn, oc saa tage det samme, oc naar hand da haffuer skaaret sig et lidet stycke der aff, skal hand biude den igen, som haffuer lagt for hannem, huad som der bliffuer til offuers, eller ocsaa meddeele den, som sidder næst hoss hannem.

14[22] **Naar mand paa Børnis leeg wil agt giffue** (osv.).

Er. G. 5. Mand siger, at unge Drengis art oc Natur (tilbøyelighed til dyder eller laster) seeis ingensteds meere end vdi leeg.

16[21] **Dyer at løbe oc gaa paa grwæ** (osv.).

Denne Tanke findes allerede hos Ovidius, Metamorph. I, 84—6:

Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, coelumque videre,
Jussit et erectos ad sidera tollere vultus.

18[2] **Lad dine Øygne wære bly, stadig oc stille** (osv.).

Er. A. 4—5: Øyene skal wære smucke roelige oc stille, blufærdige, skickelige (osv.).

19[7] **Lad din Næse huercken drippe eller rinde** (osv.).

Er. A. 8. Snøten skal icke henge en i Næsen, huilcket hører de omflædtige til: Huilcken last er lagt den verdslige vise Mand Socrati til spot. At snyde sig paa Hatten eller Klederne, staar Tølpersk oc Buundactig, paa Armen eller Albuen hører Fiskeblødere oc Høckersker til, det staar icke heller meget fijnere, at det skeer med Haanden, der som du strax stryger (smøører) snoten paa Klæderne. At snyde sig paa Tørcklædet staar fijnlig, oc det med et lit fravendt Legeme, om maa vel skee æractige Folck er til stede. Dersom oc noget er nedkast paa Jorden, naar man snyder Næsen med to Fingere, skal mand strax traade det vd med Fødderne.

19[16] **Munden skal icke gabe eller oben staa** (osv.).

Er. B. 4. Mand skal icke trycke (klemme) Munden tilsammen — — mand skal ey heller glemme den oben — — Men den skal være smuck tilluct, saa at Læberne gaa smuck sacteligen tilsammen paa huer andre.

20[20] **Dine Tender skaltu reine holde** (osv.).

Er. B. 8. Mand skal haffue tendernis reenlighed vdi act: Men at giøre dem huide med Pulver, hører Piger til, at gnide Tenderne med Salt eller Aluun, det er skadeligt for Tandgeerden. — — Dersom noget sidder (henger) fast i Tenderne, da skal mand tage det vd, icke med en Kniff, icke heller med Neglene effter Hunde oc Katte art, oc icke med Haandklædet, men enten med Tandstangernes Od oc Spitze, eller med een Pen, eller med smaa Been, som er vdtagne aff Haners eller Høners toppelaar. At toe oc skylle Munden vd om Morgenen tilig med reent Vand, det er baade smuck oc sundt.

21[7] **Begge Axlene skaltu lige bære** (osv.).

Er. C. 2. Mand skal holde skulderne lijge høyt, icke opløffte den eene, oc lade den anden siuncke ned, lijge som hine Raae paa Skib. Thi saadanne facter, naar de forsømmes vdi vnge Drenge, da omvendes (omskifftes) de omsier til Naturen. — — Derfor, de som aff Ladhed haffue tilvennit sig at bøye Kroppen ind, bliffue krogryggede (skrutryggede), huilcket de ellers icke aff Naturen vaare (de fly sig et skrijn paa Ryggen). — — Thi Vngdommen er lijg hine vnge Vext, huilcke paa huad art oc skickelse (viiß oc maneer) du bøjer dem hen, enten med en stiffue eller med en merling, saa voxe de ocsaa, oc bliffue saa ved.

22[2] **Armene skal icke wed dig slenge** (osv.).

Er. C. 3. At holde begge Armene bag paa Ryggen, staar baade (tilljge) doffuenactig oc tiuffactig, det staar ey heller meget smuckere, at mand staar eller sidder, oc haffuer sat den eene Haand i siden, huilcket dog alligevel siunis somme gilt oc godt Soldatisk at være.

22[21] **Du skalt icke side med benene at slenge** (osv.).

Er. C. 4. At sidde med Knæene vdvijde fra hin anden, eller at staa til strids med Beenene oc krumme dem, det hør stoorlasser til. Naar en sidder, da skal hand holde begge Knæene tilsammen, oc Fødderne, naar hand staar, eller oc at skille dem lidet fra hin anden. Nogle sidde med saadanne lader, at de henger det ene Skinnebeen offuer det andet Knæ: Nogle staae med Benene kaarßwiiß tilsammen lagde, iblant huilcke det ene hører Bedrøffuede til, det andet Narre oc Giecke.

24[1] **Klæderne aff Foreldre vdhugge oc skære** (osv.).

Er. C. 8. At lade sine Klæder vdhugge hør de Affsindige til, at bære bremmede, brogede eller bundtede Klæder, hør Hoffnarre oc Aber til.

24[9] **Giffuer dine Foreldre dig Klæder bolde** (osv.)

Er. D. 1. Dersom dine Forældre, maa vel skee, haffue giffuit dig nogle smucke Klæder, saa beskue dig icke selff saaledis, at du slaaer Øyene tilbage paa dig, du skalt ey heller springe (hoffuere) vdaff glæde, oc lade dig see aff andre; thi det eene hører Aber til, det andet Pofugle. Lad andre forundre sig der vdoffuer, men du skalt lade, som du icke veedst, at du est velsmycket.

